DIACRONIA
Impavidi progrediamur!

ARTICOL

doi:10.17684/i10A146ro
ISSN: 2393-1140
www.diacronia.ro

Lucian Blaga – traductologul

Carmen-Ecaterina Ciobâcă*
Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Bd. Carol I 11, 700506 Iași, România

Despre articol
Istoric:
Primit 14 august 2019
Acceptat 5 septembrie 2019
Publicat 7 noiembrie 2019

Cuvinte-cheie:
traducere
analiză comparată
contact lingvistic

Rezumat
Cercetarea noastră are drept obiect de studiu metatextele semnate de Lucian Blaga în calitate de traducător, propunîndu-și să demonstreze că, prin preferința sa pentru traducerea etnocentrică și prin concepția sa despre traducerea poetică ca interpretare, Blaga se remarcă drept un ideolog al traducerii. Premisa de la care pornește cercetarea noastră este observația formulată de Sean Cotter, conform căreia la Blaga traducerea devine contestare a politicii lingvistice impuse în România anilor 50 de noul regim. În acest sens, analizăm dihotomia *periferie vs centru* în traducere și importanța procesului de traducere în România acelor ani. Modelul propus de Lawrence Venuti în traductologia actuală este inversat în cazul traducerii vizate de studiul nostru: nu doar că traducătorul își abandonează haina „invizibilității", dar traducerea etnocentrică devine, în sine, practică a contestării. Analiza metatextelor semnate de Blaga demonstrează modernitatea concepției sale asupra traducerii și faptul că acesta poate fi considerat un traductolog *avant la lettre*. O mai atentă analiză a metatextelor ar contribui la o mai mare vizibilitate a tendințelor existente în traductologia românească.

1. Introducere. Lucian Blaga – traducător și ideolog al traducerii

Pornind de la o dezbatere recurentă și pe deplin justificată ce există de cîțiva ani în spațiul românesc, și anume existența sau inexistența unei tradiții în traductologia autohtonă, studiul de față analizează un aspect care fie a fost neglijat de critică, fie a căpătat un loc secundar: existența unui metadiscurs asupra traducerii care îl are drept autor pe traducătorul însuși, metadiscurs materializat sub forma prefețelor, notelor traducătorului, articolelor publicate în reviste cu profil literar sau lingvistic. Exemplul ales îl reprezintă metatextele semnate de Lucian Blaga în calitate de traducător, printre care articolul *Faust și problema traducerilor*, publicat pentru prima dată sub titlul *Cum l-am tradus pe Faust* în revista „Steaua" în anul 1957 și, ulterior, în *Isvoade: eseuri, conferințe și articole*, volum ce apare la București în 1972.

Avînd în vedere spațiul și contextul istoric în care este publicată traducerea lui *Faust* (1955, Republica Populară Română, în plină epocă de impunere a ideologiei staliniste, inclusiv ca politică lingvistică), statutul poetului și filosofului Lucian Blaga (considerat drept „mistic" și, pe cale de consecință, căzut în dizgrația regimului comunist, redus la condiția de „umil" tălmăcitor) și receptarea traducerii operei *Faust*, care s-a bucurat de o imensă popularitate cel mai probabil (și) datorită notorietății traducătorului, vorbim fără îndoială despre o traducere ce nu este sortită anonimatului, dimpotrivă: la Blaga, traducerea devine un subtil simbol al rezistenței în fața unui regim opresiv. Poate și din acest motiv, traducătorul a ținut să prezinte publicului larg cîteva reflecții referitoare la modul în care a tradus opera lui Goethe: metodologia utilizată, dificultățile întîmpinate, soluțiile propuse. Cititorul atent va regăsi însă în această confesiune a traducătorului și reflecții de ordin traductologic care nu țin doar de travaliul traducerii în sine, ci se înalță la un nivel ideologic surprinzător pentru epoca respectivă (finalul anilor 50, perioadă în care, la nivel mondial, traductologia ca știință nu exista ca atare, discuțiile teoretice despre traducere aflîndu-se încă sub imperiul lingvisticii). Astfel, regăsim în confesiunea lui Blaga o viziune asupra actului de traducere ce îl plasează din punct de vedere ideologic aproape de traductologi din spațiul francez precum Antoine

*Adresă de corespondență: *carmen.ciobaca@gmail.com*.

Berman și Henri Meschonnic, dar și din spațiul german, atît de drag traducătorului, precum Friedrich Schleiermacher, ceea ce demonstrează faptul că există, peste timp, o circulație a ideilor, o comunitate a traductologilor, acești ideologi ai traducerii.

După cum am subliniat, analiza noastră va avea în vedere în permanență contextul istoric, ideologic și social în care traducătorul își desăvîrșește opera, pentru ca mai apoi să reflecteze pe marginea actului săvîrșit. Confesiunea lui Blaga nu este întîmplătoare ci, după cum afirmă Sean Cotter[1] în lucrarea sa *Literary Translation and the Idea of a Minor Romania*, ea este expresia unei revolte, a unui mod de rezistență:

> Blaga spent the first decade of the Communist rule revising his earlier cultural philosophy and becoming the nation's celebrity literary translator. Blaga's focus on translation resulted in the most complete and compelling imagination of Romania as a *minor nation*, and his best-selling translations made him, despite (and because of) his alienation of the Communist regime, a national translator.[2]
> [Blaga și-a petrecut primul deceniu al regimului comunist revizuind filosofia culturii pe care o concepuse anterior; a devenit, în același timp, cel mai celebru traducător literar, cunoscut de întreaga națiune. Interesul pe care îl acordă Blaga traducerii a creat imaginea completă și convingătoare a României ca *națiune periferică*[a], iar traducerile sale foarte bine vîndute au făcut din el, în ciuda (și din cauza) îndepărtării de regimul comunist, un traducător național.]
> (Cotter, 2014, p. 5; traducerea noastră)

Ironic așadar, Blaga devine în ultima parte a vieții „traducătorul național", fapt care contrazice paradigma „invizibilității" formulată mai tîrziu în traductologie de Lawrence Venuti: interzis ca autor, Blaga este vizibil ca traducător și face cunoscută, prin metodologia de traducere adoptată și reflecția sa asupra actului traductiv, frustrarea unei națiuni oprimate.

În cadrul următoarei secțiuni vom analiza contextul istoric și social în care este publicată traducerea lui *Faust* și în care traducătorul își dezvăluie viziunea traductivă. În acest sens, vom avea în vedere caracteristicile „epocii de aur a traducerii în România", după cum desemnează Sean Cotter primul deceniu al ocupației sovietice (Cotter, 2014, p. 28)[3]. Un rol important în această discuție îl are dihotomia *centru vs periferie* în traducere (tendința general valabilă este de a traduce din limbile, respectiv literaturile centrale, majore, către limbile periferice, minore, precum limba română), dar și cuplul de tehnici traductive *alienare/traducere exocentrică* vs *asimilare/traducere etnocentrică*, care se manifestă prin păstrarea stranietății, a elementului necunoscut publicului țintă și, respectiv, prin nivelarea elementului străin și adaptarea acestuia la cultura țintă (în engleză: *foreignization – domestication*; în franceză: *traduction sourcière – traduction cibliste*)[4]. După cum arată Cotter (2014), teoria lui Lawrence Venuti referitoare la existența universală a acestor două strategii nu se susține în cazul limbilor și culturilor pe care el le numește „minore" și pe care noi preferăm să le numim în această lucrare „periferice". Tot în cadrul acestei secțiuni vom arăta motivele pentru care, la Blaga, traducerea devine un act de rezistență în fața regimului sovietic opresiv.

O a treia secțiune o vom dedica examinării viziunii traductive a lui Lucian Blaga; vom expune astfel motivele pentru care considerăm că gîndirea traducătorului român găsește corespondent peste timp în lucrările unor traductologi de renume precum Antoine Berman sau Henri Meschonnic. Nu întîmplător,

[1] Profesor de literatură și traducere literară la Universitatea din Texas și traducător de literatură română.

[2] În acest studiu am marcat cu italice în textele citate sintagmele/expresiile pe care le considerăm importante.

[a] În acest studiu am tradus conceptele „the minor" și, respectiv, „minor" din lucrarea lui Sean Cotter prin „periferie" și, respectiv, „periferic". Subliniem că termenul nu are în niciun fel conotații negative, servind doar la a defini statutul unei națiuni / limbi ne-centrale.

[3] "As a result of this ideological connection as well as the quality and quantity of translations produced, we may call the early communist period, with moderate irony, a golden age of Romanian translation." [Ca rezultat al acestei legături ideologice și avînd în vedere calitatea și cantitatea traducerilor astfel produse, putem numi începutul perioadei comuniste, cu ironie moderată, o epocă de aur a traducerii în România.] (Cotter, 2014, p. 28; traducerea noastră).

[4] Traducerea non-etnocentrică este numită de Berman (1995, p. 4) și „traducere literală". În studiul nostru, optăm pentru terminologia „traducere etnocentrică" vs „traducere exocentrică".

strategiile de traducere pe care le propune Blaga sînt în ele însele o manifestare a revoltei față de alienarea la care era supusă limba română în acei ani. Astfel, Blaga devine un ideolog *avant la lettre* al traducerii.

În concluzia studiului nostru vom reveni la chestiunea existenței sau inexistenței unei tradiții în traductologia românească, insistînd pe importanța metatextelor despre traducere produse de traducători care se dovedesc astfel a fi traductologi *in nuce*. Nu în ultimul rînd, trebuie spus că traducătorul nu dispune de libertăți nelimitate, ci este constrîns de istoria și ideologia timpului său. Istorie și ideologie care nu sînt însă de nebiruit dacă sînt utilizate strategii adecvate și dacă demersul traductiv se fundamentează pe înțelegerea contextului și pe o viziune proprie asupra traducerii.

2. *Periferie vs centru* în traducere

Una dintre dihotomiile existente în domeniul traductologiei este reprezentată de cuplul *centru vs periferie* care reflectă, în esență, un raport inegal de putere între limbile/culturile mari, centrale și, respectiv, limbile/culturile mai puțin cunoscute și reprezentate, periferice. Această paradigmă ce, din perspectiva noastră, nu este una voit discriminatorie, ci rezultatul natural al cererii și ofertei pe piața traducerilor, are un impact deloc neglijabil asupra limbilor din care/în care se traduce. Gisèle Sapiro califică fluxul global al traducerilor ca fiind unul asimetric, mișcarea generală fiind dinspre centru spre periferie, anumite limbi ocupînd o poziție centrală (engleza, urmată de germană, franceză și rusă), iar restul limbilor avînd un statut „periferic" (Sapiro, 2012, p. 33). Cu alte cuvinte, limbile și, implicit, culturile „periferice" numără mai puțini locutori, au un mai mic impact la nivel global și o producție editorială mai restrînsă prin comparație cu limbile de largă circulație. În jargonul traducătorilor, limbile periferice sînt numite chiar „limbi rare".

Așadar, este mai probabil ca o „națiune periferică" să traducă din limbile mari decît ca operele sale să fie traduse în limbile „centrale" ale lumii. Există, desigur, excepții: traducerea dintr-o limbă periferică poate fi cerută din rațiuni ce țin de notorietatea autorului, un oarecare exotism al operei sau existența unor politici culturale stabilite la nivelul statului periferic. În paranteză fie spus, traducerea dintr-o limbă periferică în altă limbă periferică implică un paradox: deoarece este prea puțin probabil să existe traducători pentru un atare cuplu de limbi, cel mai adesea traducerea are drept text sursă o altă traducere, realizată într-o limbă centrală[5]. Prin urmare, limbile și literaturile periferice sînt mai puțin reprezentate și mai puțin cunoscute ca rezultat al acestui raport inegal al cererii și ofertei pe piața traducerilor, raport creat, în esență, de anumite asimetrii ale puterii.

În lucrarea intitulată *Literary Translation and the Idea of a Minor Romania*, Sean Cotter analizează importanța actului traducerii în consolidarea imaginii României ca „națiune periferică" avînd drept exemplu activitatea de traducere a trei cunoscuți autori români: Lucian Blaga, Constantin Noica și Emil Cioran. Lucrarea stabilește o legătură între traducerea ca practică și statutul periferic pe care o națiune și-l recunoaște sieși[6].

Trebuie subliniat că termenii „the minor" (substantiv) și, respectiv „minor" (adjectiv) utilizați de Sean Cotter nu implică în niciun fel conotații negative. Încă din titlul regăsim sintagma „minor Romania" („România ca spațiu periferic"), un stat a cărui limbă și cultură literară sînt mai degrabă necunoscute traductologilor din vest, după cum subliniază Cercel (2017, p. 75). De asemenea, conceptul central al lucrării, „the minor" („statutul periferic"), are un sens diferit față de cel pe care îl regăsim în discursul general: termenul „periferic" nu implică aici o importanță culturală redusă sau un anumit complex de inferioritate, ci un mod activ de a imagina o anumită națiune (Cercel, 2017, p. 75). Conceptul de „națiune/limbă periferică" este definit ca „națiune/limbă care traduce", fără conotații referitoare la importanța/lipsa de importanță a unei atare națiuni/limbi: "The minor is not a failed state or a potentially great one, but

[5]Un exemplu în acest sens: traducerea în limba română a romanului *Cel care mă așteaptă*, Parinoush Saniee, Editura Polirom, Iași, 2012, este realizată din limba italiană, o limbă de mare circulație, deși romanul este scris de autoare în limba persană, așadar o limbă periferică.

[6]"This study is an attempt to describe the connections of translation and « minor-mindedness »" [Acest studiu este o încercare de descriere a legăturilor care există între traducere și « statutul periferic pe care o națiune și-l recunoaște sieși ».] (Cotter, 2014, p. 7; traducerea noastră).

a translated nation. As the Romantic poem was to the nineteenth-century nation, the translation is to these writers' twentieth." [Statutul periferic nu implică existența unui stat eșuat sau a unui stat care poate deveni măreț, ci existența unei națiuni care traduce. Traducerea este pentru acești scriitori din secolul douăzeci (cei trei analizați de Sean Cotter în lucrarea sa – nota noastră) ceea ce a reprezentat poemul romantic pentru națiunea secolului nouăsprezece.] (Cotter, 2014, p. 2; traducerea noastră). Aceeași idee am regăsit-o la Jeanrenaud (2015), care afirmă că „tocmai culturile dezvoltate de limbile « minoritare » sînt prin excelență culturi ale traducerii" (p. 2). Prin urmare, cultura română, cu statut periferic, este ea însăși o cultură a traducerii, traducerile astfel realizate aparținînd unui spațiu periferic (Sean Cotter le desemnează prin sintagma „minor translations"). Limba în care se traduce se de-centrează, intrînd, astfel, în contact cu multiple alte limbi centrale[7].

Dacă traducerile se împart în două categorii, cele produse în spații centrale și cele realizate în spații periferice, teoriile traductologice existente ar trebui la rîndul lor nuanțate, consideră autorul. În particular, studiile despre traducere au neglijat în mod constant traducerea produsă în spații periferice, ceea ce este o greșeală, susține Cotter, deoarece raportul de putere în atare spații este altul față de spațiile centrale[8]. Dacă teoriile clasice ale traducerii aveau în vedere, poate în mod exagerat, chestiunea fidelității și posibilitatea de a păstra în textul țintă „stranietatea"[9] textului sursă, noile tendințe care s-au conturat după apariția studiilor culturale și post-coloniale, susține Cotter (2014), au în vedere modul în care asimetriile puterii influențează procesul de traducere și, implicit, rolul din ce în ce mai important pe care îl joacă traducătorii în acest context (p. 16). Este vorba, așadar, despre un nou raport de putere: în pofida statutului de limbă/cultură periferică, traducătorul dintr-un atare spațiu poate deveni un personaj cu o influență deloc neglijabilă. Este și cazul lui Blaga în primii ani ai comunismului.

2.1. Context istoric: despre „epoca de aur a traducerii" în România

Traducerea este un produs social, iar pentru o înțelegere deplină a politicilor de traducere este necesară o abordare sociolingvistică. În acest sens, Peeters (1999) vede în traducător un actor socio-lingvistic care are menirea de a facilita înțelegerea între interlocutori străini unul de celălalt (p. 261), un actor care suportă însă constrîngerile epocii sale.

Un exemplu elocvent referitor la modul în care exigențele de ordin social și ideologic ale unei anumite perioade istorice au un impact asupra traducătorului este reprezentat de traducerile realizate în România primilor ani după instaurarea regimului comunist. Fenomenul rusificării României avea la bază în primul rînd o politică lingvistică, dar viza, în linii largi, alinierea societății în ansamblu la standardele comunismului sovietic. Traducerea însăși devine, în acest context, un instrument important al sovietizării:

> The new Romanian regime initiated a massive project of translation, both technical and literary, and coupled it with a politics of language and an ideology of reading, all of which was meant to bring the new Romania into line with the Soviet Union. The translation project was the cultural counterpart of power consolidation and national modernization, a golden age meant to usher in the luminous dawn of communism.
> [Noul regim a inițiat un proiect uriaș de traducere, atît de texte tehnice cît și de lucrări literare, la care s-a adăugat o politică lingvistică și o ideologie a lecturii; toate acestea aveau menirea de a alinia România la standardele Uniunii Sovietice. Proiectul de traducere a fost componenta culturală a consolidării și modernizării naționale, o epocă de aur care avea să anunțe zorii luminoși ai comunismului.]

[7]"The minor is a model of decentering one language by turning toward multiple languages." [Identitatea periferică este un model de de-centrare a unei limbi care se îndreaptă, astfel, către multiple alte limbi.] (Cotter, 2014, p. 146; traducerea noastră).

[8]"[...] the discipline of translation studies has paid scant attention to this area. [...] One result of avoiding the challenges of theorizing smaller languages is that the theoretical models we do have are often better suited for the major than the minor." [... traductologia nu a acordat suficientă atenție acestui domeniu. [...] Unul dintre rezultatele faptului că a fost evitată teoretizarea limbilor periferice este faptul că modelele teoretice pe care le avem în prezent sînt mai degrabă potrivite pentru limbile centrale decît pentru cele periferice.] (Cotter, 2014, p. 15; traducerea noastră).

[9]Traducerea pe care o propunem pentru conceptul „étrangeté" al lui Berman (1995).

(Cotter, 2008, p. 841–842; traducerea noastră)

Acest masiv proiect are, considerăm noi, două componente: pe de o parte, o politică strict lingvistică, de modificare a structurii interne a limbii române pentru a se asemăna cît mai mult cu limba rusă[10], de înlocuire a termenilor din limba latină cu termeni de origine slavă, de introducere a unui limbaj plin de clișee, fără substanță ideatică (ceea ce desemnăm astăzi prin sintagma „limbă de lemn"), și, pe de altă parte, o politică de traducere, în scopul „transportării" realităților sovietice în spațiul românesc (așadar, prin strategii de alienare – *foreignization*). În cadrul acestui masiv proiect, traducerea devine un instrument al manipulării, care are menirea de a implementa modelul sovietic la nivel lingvistic, cultural și politic. Cotter (2008) vorbește chiar despre o „colonizare" a României de puterea sovietică, scopul fiind acela de a aliena națiunea română de propria identitate (p. 842)[11]. Într-un atare context, raportul *alienare vs asimilare* ca tehnici de traducere se schimbă, deoarece traducerea etnocentrică devine, paradoxal, o strategie de rezistență în fața politicii sovietice.

În plan concret, noua politică lingvistică și de traducere este pusă în aplicare prin crearea unor edituri *ad hoc* (Cartea Rusă, Editura de stat pentru literatură și artă) și prin stabilirea tipurilor de texte de tradus: de la texte juridice la manuale tehnice, articole științifice și literatură sovietică. Treptat, politica de traducere a inclus și opere ale unor scriitori canonici din vest, precum Shakespeare, Goethe, Rabelais. Sintagma utilizată de Sean Cotter pentru a defini această perioadă („epoca de aur a traducerii în România") este doar pe jumătate ironică: în esență, în anii 50, numărul traducerilor depășea cu mult numărul lucrărilor publicate în limba română[12].

Pentru a ilustra noua politică lingvistică și de traducere, Sean Cotter aduce în discuție figuri proeminente ale acelei epoci, precum Iorgu Iordan și Tudor Vianu. Într-un discurs ținut la Comitetul Central în 1949, Iorgu Iordan pledează pentru utilizarea mai largă a pronumelor „tu" și „noi" cu scopul de a crea un contrast în discurs față de „ei" și „voi", subliniind astfel lupta de clasă, chiar dacă în limba română prezența pronumelui subiect este opțională:

> Oamenii partidului nostru sînt luptători. Ei au mereu în vedere pe adversarii și dușmanii clasei muncitoare de pretutindeni. [...] Această prezență continuă a dușmanului de clasă, exprimată lingvistic prin „voi" sau „ei", [...] duce inevitabil la deasa întrebuințare a lui „noi", acolo unde, strict gramatical vorbind, acest pronume ar fi de prisos. „Noi" se opune, cu dîrzenie și violență, lui „voi" sau „ei", și frecventa lui apariție face impresia unei lovituri repetate dată adversarului.
>
> (Iordan, 1949, p. 17)

O atare abordare este în concordanță cu politica lingvistică a noului regim. În ceea ce privește politica de traducere, aceasta are drept scop, susține Iordan, impunerea limbii ruse pe scară largă în România (traducerea fiind doar o etapă intermediară în cadrul acestui plan):

> Situația va mai dura o bucată de vreme, pînă cînd cunoștințele de limbă rusă ale Românilor vor căpăta amploarea cantitativă și calitativă care să-i facă apți a le utiliza curent și sub aspectul lor vorbit, atît în relațiile dintre dînșii, cît și, mai ales, în relațiile cu subiecte vorbitoare a căror limbă maternă este rusa.
>
> (Iordan, 1949, p. 17)

[10] Cotter dă drept exemplu înlocuirea în numele statului („România") a caracterului „â", de origine latină, cu caracterul „î", de origine slavă (Cotter, 2008, p. 842).

[11] "In 1940s and 1950s Romania, colonization strove to sovietize Romania, that is, to foreignize Romania from itself." [În România anilor 40 și 50, colonizarea a vizat sovietizarea României, și anume alienarea României de ea însăși.] (Cotter, 2008, p. 842; traducerea noastră).

[12] "Translations continued to be published in large numbers through the 1950s, competing with and exceeding the number of original Romanian works published." [Traducerile au fost publicate în continuare în număr mare în anii 50, rivalizînd cu numărul lucrărilor scrise în limba română și chiar depășindu-l.] (Cotter, 2014, p. 13; traducerea noastră).

Traducerea prin alienare este, așadar, mijlocul prin care limba rusă este popularizată la nivelul maselor, fapt subliniat și de Sean Cotter[13]. Traducătorii devin astfel pionieri ai transformării lingvistice și ideologice care avea să se producă în România.

Politica traducerii orientate către limba și cultura sursă este întărită și de Tudor Vianu. Figură proeminentă în epocă, care semnează chiar prefața traducerii lui *Faust* în limba română realizată de Blaga, acesta declară că:

> O traducere trebuie nu numai să apropie pe marii scriitori străini de noi, dar să ne apropie și pe noi de lumea lor. O traducere măiestrită ne deschide perspective noi către o lume necunoscută, face să răsune în sufletul nostru coarde care n-au mai vibrat. *O traducere trebuie să fie o călătorie într-o țară străină.*
>
> (Vianu, 1956, p. 275)

Desigur, dacă nu am cunoaște contextul în care un atare îndemn a fost pronunțat, am putea asocia discursul lui Vianu cu metafora cititorului care este dus către autor, formulată de Schleiermacher, sau cu viziunea sursieră asupra traducerii a lui Antoine Berman. Știind însă că această politică a traducerii prin alienare era parte a proiectului de sovietizare a României, îndemnul lui Vianu nu mai este deloc unul inocent: el viza, în esență, ceea ce Sean Cotter numește „renunțarea la elementul național"[14].

În practică însă, România acelor ani nu dispunea de un număr suficient de cunoscători ai limbii ruse, astfel încît cerința în materie de traduceri impusă prin această politică să fie satisfăcută. Ca rezultat, soluția găsită a fost una de compromis: colaborarea unui traducător român, de cele mai multe ori un scriitor de renume[15], cu un „stilizator" (sic), care avea menirea de a adapta textul tradus la topica și constrîngerile lingvistice ale limbii ruse (Cotter, 2008, p. 849). Țelul ar fi fost acela ca, în cele din urmă, traducătorul român și stilizatorul să fie una și aceeași persoană, odată ce limba rusă avea să fie vorbită pe scară largă (Cotter, 2014, p. 41). Pînă atunci însă, traducerea rămînea un instrument central în aplicarea noii politici lingvistice. Poate și din acest motiv cercetătorul american compară traducerea ca politică de sovietizare în România anilor 50, păstrînd proporțiile, cu un lagăr de concentrare[16].

2.2. „Paradoxul Venuti: teoria „invizibilității traducătorului" – inversată în cazul limbilor periferice

Avînd în vedere contextul social și ideologic prezent în România anilor 50, epocă în care multe traduceri erau realizate „la normă" și în baza imperativei prezervări în limba țintă a specificului limbii și culturii ruse, teoriile clasice prezente în traductologia actuală fie nu se susțin, fie ar trebui nuanțate. Sean Cotter însuși consideră că știința traducerii, așa cum o cunoaștem astăzi, a neglijat sau chiar a ignorat traducerea realizată în spații periferice, acolo unde raportul de putere este altul, mai ales dacă există o anumită politică de traducere impusă de contextul istoric și social (cum este cazul României după ocupația sovietică). Cu alte cuvinte, traductologia ar trebui să analizeze acest raport de forțe și din perspectiva statelor colonizate, nu doar a statelor colonizatoare a căror limbă este, de cele mai multe ori, o limbă centrală. Nu în ultimul rînd, traducerea se dovedește încă o dată a fi un produs social, supus constrîngerilor externe ce fac din traducător un prizonier al timpului său.

---

[13] "Foreignized translation is a middle state, between Romanian and that language's eventual replacement by Russian." [Traducerea prin alienare este o etapă intermediară, aflată între limba română și înlocuirea în cele din urmă a acestei limbi cu limba rusă.] (Cotter, 2014, p. 35; traducerea noastră).

[14] "« Renouncing nationality » could be better described as a literal and metaphorical process of translation, in which Romanian public discourse was transformed through translations from Soviet texts." [« Renunțarea la elementul național » ar putea fi descrisă mai bine ca un proces de traducere literal și metaforic în același timp, în care discursul public din România era transformat prin intermediul traducerilor textelor sovietice.] (Cotter, 2014, p. 8; traducerea noastră).

[15] Astfel, Tudor Arghezi a tradus fabule din limba rusă folosindu-se de versiunea în limba franceză a acestora; Ion Barbu a tradus opere ale lui Shakespeare; Lucian Blaga a tradus opera *Faust* a lui Goethe, dar și alte poeme din literatura universală (Cotter, 2014, p. 14).

[16] "Translation can have as literal an effect as a prison labor camp." [Traducerea poate avea, literal vorbind, un efect similar unui lagăr de concentrare.] (Cotter, 2014, p. 36; traducerea noastră).

Sean Cotter demonstrează că paradigma stabilită de Venuti (1995) este inversată în cazul traducerilor realizate în spații periferice, exemplul ales fiind reprezentat de traducerile realizate în România primilor ani ai comunismului, cînd traducerea exocentrică a devenit un mijloc de alienare a națiunii de ea însăși: “The imposition of the Soviet power followed a thoroughly foreignizing strategy, precisely the opposite association that translation studies would predict for hegemony.” [Impunerea puterii sovietice a implicat o strategie profundă de alienare, mai precis într-un mod contrar paradigmei pe care traductologia a consacrat-o pentru hegemonie.] (Cotter, 2014, p. 29; traducerea noastră). Asocierea pe care o face Venuti (1995) între traducerea exocentrică și rezistență, pe de o parte, și traducerea etnocentrică și hegemonie, pe de altă parte, este contestată de autorul american în cazul traducerii din spațiul periferic reprezentat de România anilor 50: “Applying his terms to 1950s Romania reverses their ideological polarities, associating foreignization not with resistance, but with hegemony.” [Aplicarea teoriei sale (a lui Lawrence Venuti – nota noastră) în cazul României anilor 50 inversează cei doi poli ideologici, alienarea nemaifiind asociată cu rezistența, ci cu hegemonia.] (Cotter, 2014, p. 32–33; traducerea noastră). Paradoxal așadar, în cazul anumitor limbi periferice, traducerea care păstrează specificul limbii țintă și nivelează mărcile care țin de stranietatea culturii sursă devine manifestare a rezistenței.

Considerăm că lucrarea lui Sean Cotter deschide o nouă perspectivă în traductologie, invitînd cercetătorii să privească lucrurile și din perspectiva limbilor și culturilor periferice, fără a ignora contextul istoric și social. Paradigmele pur teoretice stabilite în domeniu (fidelitate vs infidelitate, alienare vs asimilare, rezistența strict lingvistică a textului sursă la traducere (vezi Ricœur, 2004) trebuie nuanțate și aplicate, cu rezerve, de la un caz la altul. De altfel, teoreticienii actuali, observînd că paradigmele clasice nu sînt universal valabile, au început să își îndrepte atenția, deocamdată timid, și către traducerile realizate în limbi periferice, spre exemplu cele din spațiul ex-sovietic (vezi Schippel & Zwischenberger, 2017), ceea ce este deja un progres.

Pentru a reveni la Blaga – traducătorul, considerăm că teoria lui Sean Cotter conform căreia paradigma *alienare vs asimilare* se aplică diferit în România anilor 50 poate fi continuată și aprofundată prin adăugarea cîtorva aspecte esențiale. Plecînd tot de la sintagma consacrată a lui Venuti, și anume „invizibilitatea traducătorului”, constatăm că, în cazul lui Blaga, aceasta nu este valabilă: cunoscutul poet și filosof a fost, în ultimii ani ai vieții sale, doar traducător. Dacă opera i-a fost interzisă, acesta și-a găsit refugiul în traducere, iar traducerea nu făcea neapărat obiectul acelorași mecanisme de cenzură. Succesul de care s-a bucurat traducerea lui *Faust*, pe de altă parte, demonstrează încă o dată faptul că Blaga devenise, așa cum îl numește Sean Cotter, traducătorul național, iar nu atît opera tradusă suscita interesul publicului, cît faptul că traducerea fusese realizată de poetul și filosoful român iubit de public, dar căzut în dizgrația noului regim. Traducătorul devine, astfel, o voce: traducătorul devine vizibil.

De asemenea, lucrarea lui Cotter nu atinge, considerăm noi, două aspecte esențiale care ar veni și mai mult în sprijinul teoriei sale: pe de o parte, în articolul *Faust și problema traducerilor*, dar și în prefața volumului de traduceri *Din lirica universală*, Blaga însuși prezintă strategiile de traducere preferate, care se bazează pe „anexare și asimilare” (vezi Blaga, 1957b, p. 5), fiind vorba, așadar, de o traducere etnocentrică. Prin urmare, filosofia asupra traducerii se materializează prin alegerea unor strategii specifice la nivel textual. Pe de altă parte, analizînd contextul istoric, politic și social care are un impact major asupra traducerilor în primii ani ai comunismului în România, Sean Cotter vorbește despre Blaga traducătorul, nu însă și despre Blaga traductologul. Totuși, ținînd seama de formulările teoretice și conceptuale pe care le regăsim nu doar în articolul *Faust și problema traducerilor*, ci și în alte metatexte semnate de traducător, constatăm că Blaga este și un teoretician al traducerii, posesor al unei viziuni asupra actului de traducere. Concepția sa despre traducere nu face decît să întărească ideea traducerii ca mod de existență (în sens literal—ca mod de cîștigare a existenței—și metaforic—ca mod de ființare, de continuare a exercițiului intelectual), dar și ca mod de rezistență în negura acelor ani.

Se impune așadar o analiză a ceea ce noi numim „paradoxul Venuti”, și anume modul în care teoria lui Lawrence Venuti este inversată în cazul traducerilor realizate de Blaga în România anilor 50. Această inversare are loc, pe de o parte, deoarece traducătorul invizibil se face vizibil și, pe de altă parte, deoarece

anexarea și asimilarea ca strategii de traducere devin mod de rezistență în fața noului regim.

2.2.1. Lucian Blaga: traducătorul își abandonează statutul invizibil

Istoricește vorbind, traducătorului i-a fost atribuit un rol secundar, fiind perceput ca un umil slujbaș ce „transportă" ideile altora din limba sursă în limba țintă. Amintim, în acest sens, celebra replică a geometrului din *Scrisorile persane* ale lui Montesquieu, care, uimit fiind la auzul faptului că interlocutorul său este traducător de douăzeci de ani, exclamă: „Quoi, monsieur! [...] il y a vingt ans que vous ne pensez pas ? Vous parlez pour les autres, et ils pensent pour vous." [Cum? Domnule [...] de douăzeci de ani nu mai gîndiți deloc? Vorbiți pentru alții, în timp ce acești alții gîndesc pentru dumneavoastră.] (Montesquieu, 1956, p. 223; traducerea noastră). Dincolo de ironia la adresa neîncrederii cu care este întîmpinat traducătorul, întrezărim acea prejudecată conform căreia a traduce nu este în niciun caz un act creativ (pentru geometrul lui Montesquieu, a traduce echivalează, ironic, cu a nu gîndi!). Mai putem aminti de asemenea sintagma arhicunoscută „traduttore traditore", ce asociază actul traducerii cu trădarea, sau moda „frumoaselor infidele" („les belles infidèles"), a înfrumusețării operelor în traducere cu scopul de a plăcea, tehnică preferată în Franța secolului XVII. Astfel, putem contura un portret deloc măgulitor ce i-a fost hărăzit traducătorului peste timp. Traducerea ca proces era (și pe alocuri este) considerată o practică literară secundară, iar traducătorul este, de cele mai multe ori, invizibil, din rațiuni ce țin de propria decizie sau de factori externi.

În mod paradoxal, această paradigmă a „invizibilității traducătorului" nu se regăsește la Blaga: dintr-o practică secundară, traducerea devine în acest caz o practică a contestării, a poziționării anti-sistem cu mijloacele subtile ale traducătorului. Pentru a înțelege însă pe deplin ce anume a facilitat această abandonare de către traducător a statutului său „invizibil", vom face referire din nou la contextul istoric și social prezent în România în primii ani ai comunismului. Ca rezultat al noii politici lingvistice și de traducere, rolul traducătorilor în general a devenit mai important poate și decît cel al autorilor de opere în limba română:

> [...] translation offers young intellectuals steadier and better-paid work than other forms of publishing. The importance of translation only increased under communism; translators were well paid and canonical figures, as much those currently in favor as those who were censored, were enlisted.
> [... traducerea reprezintă pentru tinerii intelectuali o muncă mai stabilă și mai bine plătită decît alte forme de a publica. Importanța traducerilor a crescut în comunism; traducătorii erau bine plătiți; scriitori consacrați, atît din rîndul celor care erau în favoarea regimului, cît și din rîndul celor a căror operă era cenzurată, au fost aleși pentru munca de traducere.]
> (Cotter, 2014, p. 3; traducerea noastră)

Prin urmare, raportul de forțe *autor vs traducător* se schimbă în primul rînd ca urmare a noii politici de sovietizare: mulți dintre autorii consacrați devin, vrînd-nevrînd, (și) traducători. Este și cazul lui Blaga care, în ultima parte a vieții, se dedică traducerilor, o activitate care a reprezentat un important sprijin financiar și moral, unica tolerată în cazul său, de altfel, de regimul comunist.

Și totuși, merită menționat faptul că Blaga nu a văzut în traducere o corvoadă și nici nu și-a descoperit vocația de traducător în acei ani. Fascinat fiind de literatura universală, acesta publică în 1928 în revista „Gîndirea" două traduceri de poezie aparținînd poetului rus Serghei Esenin: critica vremii a remarcat amprenta stilistică a traducătorului în versurile lui Esenin, care au devenit aproape „blagiene" (vezi Vatamaniuc, 1977, p. 482–485). Așadar, poetul-traducător preferă de timpuriu asimilarea, anexarea în traducere.

Traducerile publicate în volumul *Din lirica universală* au fost realizate, conform mărturiei lui Blaga care se regăsește în metatextul *În loc de prefață*, încă din timpul celui de-al doilea război mondial:

> Cele mai multe dintre *tălmăcirile* adunate în culegerea de față s-au alcătuit, cu scurte sau mari întreruperi, în cursul anilor, începînd cam din 1943, cînd băteau încă tunurile războiului. *Transpunerile* se datoresc exclusiv entuziasmului cu care sufletul meu a răspuns izvoadelor ce le aveam în față.
>
> (Blaga, 1957b, p. 5)

Remarcăm terminologia utilizată de poetul-traducător, care își numește operele „tălmăciri" și, respectiv, „transpuneri", iar nu „traduceri", ceea ce arată deja existența unei filosofii proprii asupra traducerii. Intenția de a publica un volum de poezii traduse din literatura universală se regăsește și într-o scrisoare pe care i-o adresează Blaga în 1944 criticului literar Pompiliu Constantinescu:

> Vreau să scot un volum de traduceri din poezia universală. Treizeci de poezii. Cred că au să-ți placă. Sînt poezii egiptene, chineze, grecești, germane, franceze, engleze și rusești și două de la primitivi. Unele sînt *uluitoare*.
>
> (*apud* Cenușă, 1989, p. 272)

În ceea ce privește metoda de lucru, Blaga a apelat, pe alocuri, la variante deja traduse, probabil în limbi centrale precum franceza și germana, după cum mărturisește în același metatext intitulat *În loc de prefață*:

> Am spicuit prin autori și prin antologii străine, cum am putut și pe unde am putut. Am utilizat în vederea *transpunerii* atît texte în limba de obîrșie, cît și traduceri în alte limbi, cînd limba originalelor îmi era cu totul necunoscută.
>
> (Blaga, 1957b, p. 5)

Din nou, munca traducătorului este denumită „transpunere"; ulterior, în articolul *Faust și problema traducerilor*, poetul-traducător va oferi și o definiție a actului traducerii care are drept punct de plecare această terminologie.

Pe lîngă volumul *Din lirica universală*, apărut în 1957, Blaga mai publică în 1958 volumul de traduceri *Din lirica engleză*, dar și traduceri ale unor opere mai ample (printre care două volume ale lui Lessing). Totuși, traducerea care face din Blaga „traducătorul național", cum îl numește Sean Cotter, este *Faust* de Goethe, considerată și peste ani „una dintre cele mai luminoase traduceri în limba română"[17], după cum mărturisește Jean Poncet, unul dintre traducătorii poeziei lui Blaga în limba franceză (Poncet, 1996, p. 59). Importanța acestei traduceri a rămas, de altfel, intactă peste timp, chiar dacă au mai existat și alte versiuni, precum cea a lui Ștefan Augustin-Doinaș: traducerea lui *Faust* realizată de Blaga este considerată un reper pînă în zilele noastre, aceasta fiind republicată recent la Editura Humanitas din București[18].

Traducerea lui *Faust* a implicat un efort excepțional nu doar din cauza dimensiunii operei sursă, cît și a dificultăților de ordin stilistic pe care Blaga le descrie în metatextele ce fac obiectul analizei noastre. Afinitatea pentru limba și cultura germană și monumentalitatea lucrării lui Goethe îl determină pe Blaga să vadă în această traducere o datorie morală:

> Cunoștințele de limba germană, pregătirea filosofică ce-o am și experiența poetică ce mi-am însușit-o în curs de peste trei decenii de activitate literară îmi dau îndrăzneala să cred că aș putea să întreprind o asemenea lucrare. Opera e grea și efortul ce mă așteaptă este enorm. Dar *Faust* este pentru mine o veche problemă.
>
> (*apud* Bălu, 1999, p. 192)

Însă dovada că Blaga-traducătorul și-a abandonat haina invizibilității este receptarea de către publicul larg a traducerii pe care acesta o semnează. În pofida unor critici precum Mihail Isbășescu, care îi reproșau lui

[17] În limba franceză în original: „l'une des plus lumineuses en langue roumaine".
[18] Vezi Johann Wolfgang Goethe, *Faust*, în traducerea lui Lucian Blaga, Humanitas, București, 2017.

Blaga mici „infidelități” în raport cu textul sursă, un număr mai mare de versuri față de textul original și impregnarea traducerii cu stilul poetic propriu (Bălu, 1999, p. 269), publicul a primit traducerea lui Faust cu un neașteptat entuziasm. Este, de fapt, traducerea care se bucură de cea mai bună receptare în acești ani: aceasta apare în 25 de mii de copii; în București stocul este epuizat în trei zile, iar în Cluj, rafturile sînt golite în cîteva ore (Cotter, 2014, p. 48). Renumele traducătorului, mai mult decît importanța operei traduse, explică o atare primire.

Succesul de care s-a bucurat traducerea lui *Faust* îi permite lui Blaga să țină conferințe și să scrie articole pe tema traducerii literare. Conferința „Întîlniri cu Goethe”, organizată la Biblioteca Centrală a Universității din Cluj, a reprezentat un prim contact real cu publicul, după lunga tăcere care îi fusese impusă de noul regim, la nouă ani după ce fusese destituit de la Universitate și la doisprezece ani de la apariția ultimului său volum (Bălu, 1999, p. 315). Blaga se prezintă însă publicului, de această dată, doar ca traducător.

Traducătorul, devenit astfel vizibil, face din traducere nu doar un refugiu intelectual, ci un mod de a fi, atît pentru sine, cît și pentru națiunea din care face parte:

> The public reaction to *Faust* convinced him of the viability of translation as a mode for public life. The success of his works allowed him to give speeches and interviews and publish articles on translation. With these publications, Blaga pursued his use of translation as an image of Romanian culture, his advocacy on translation as a mode for Romania. Thus, his mode and his message are the same.
> [Receptarea de către public a traducerii lui *Faust* l-a convins pe Blaga cu privire la viabilitatea traducerii ca mod de viață publică. Succesul traducerilor sale i-a permis să țină discursuri și să dea interviuri, dar și să publice articole despre traducere. Prin intermediul acestor articole, Blaga a continuat să prezinte traducerea ca o imagine a culturii române, să pledeze pentru traducere ca mod de existență pentru România. Astfel, modul de existență și mesajul pe care îl propune sînt unul și același.]
>
> (Cotter, 2014, p. 81; traducerea noastră)

Paradoxul face ca, în pofida interdicției de a publica în nume propriu, traducerea să-i permită lui Blaga în acești ultimi ani ai vieții să devină vizibil. Din perspectiva noului regim, numele lui Blaga a dat greutate proiectului lingvistic național; în mod ironic însă, participarea sa la acest proiect i-a permis ca, prin intermediul strategiilor de anexare și asimilare la nivelul textului țintă și datorită viziunii sale traductive, Blaga să devină un simbol al rezistenței și, probabil, cel mai important traducător al deceniului.

2.2.2. Lucian Blaga: traducerea etnocentrică devine tehnică de rezistență

După cum am arătat anterior, modelul propus de Venuti (1995), conform căruia traducerea exocentrică este o practică disidentă (p. 148), este contestat de Cotter (2008), care invocă în acest sens tocmai exemplul reprezentat de traducerile realizate în România primilor ani ai comunismului, insistînd că, în acest caz, “foreignized translation is obedience” [traducerea exocentrică înseamnă obediență] (Cotter, 2008, p. 846; traducerea noastră).

În esență, modul în care Cotter inversează paradigma propusă de Venuti în cazul națiunilor periferice este următorul:

Venuti:

traducere exocentrică (*foreignization*)	=	rezistență, disidență
traducere etnocentrică (*domestication*)	=	imperialism, colonizare

Cotter:

traducere exocentrică (*foreignization*)	=	imperialism, colonizare
traducere etnocentrică (*domestication*)	=	rezistență, disidență

Pentru națiunile și culturile minore, așadar, traducerea etnocentrică, realizată prin asimilare și anexare, terminologie pe care Blaga însuși o utilizează, devine un mod de rezistență. Poetul-traducător își exprimă de altfel preferința pentru această strategie de traducere în metatextul *În loc de prefață* cu care debutează volumul *Din lirica universală*:

> N-am intenționat să dau, cu această culegere, o antologie a poeziei lirice universale. Citind și recitind stihuri cîntate în vechiul Egipt, în antichitatea greacă sau chineză, în pădurile negre din străfundurile Africei, subt cerul italic sau galic, s-a ivit în mine dorința arzătoare de *a anexa* și *a asimila* graiului nostru o seamă de poezii, dintre cele mai frumoase ale literaturii universale. Nu m-a interesat numărul. M-au interesat doar caratele.
>
> (Blaga, 1957b, p. 5)

A traduce pentru Blaga înseamnă a anexa și asimila, a transpune conținutul sursă cu mijloacele și în spiritul limbii țintă. Ideea este reluată de traducător într-unul din aforismele sale: „*A traduce înseamnă a anexa*. Un popor poate să anexeze alt popor, traducînd literatura acestuia în limba sa. Poporul anexat nu pierde nimic, iar cel care anexează *crește și se înalță*" (Blaga, 1972, p. 177). Această dorință de a anexa și asimila poeme aparținînd diferitelor epoci și spații culturale este justificată, probabil, de prețuirea pe care Blaga o manifestă pentru marea poezie a lumii și de admirația sa pentru marii poeți, îndeosebi din literatura germană, precum Hölderlin sau Rilke. Traducerea devine, astfel, o experiență transformatoare și o împlinire necesară:

> Traducînd—mi-am domolit o aprigă sete. Traducînd—m-am îmbogățit cu o experiență. Doream să văd în ce măsură poezia poate fi trecută dintr-un grai în altul. Traducînd—m-am simțit crescînd. Căci m-am ostenit numai cu poezii ce mi-au stîrnit încîntarea, și care, prin tălmăcire, puteau să devină într-un fel ale mele, ale noastre, ale Românilor.
>
> (Blaga, 1957b, p. 5–6)

Traducerea nu este altceva decît contactul cu Celălalt, cu Străinul, în sensul pe care Antoine Berman îl dă termenului. Or, prin traducere, Blaga își propune să-l transforme pe acest Celălalt în Sine. Așa se explică, poate, și faptul că anumiți critici au descoperit pe alocuri în versurile traduse de Blaga amprenta stilistică a poetului însuși.

Metatextul care dovedește însă pe deplin preferința lui Blaga pentru traducerea etnocentrică este articolul său *Faust și problema traducerilor*, unde este prezentată o metodologie de urmat. Blaga propune, astfel, ca traducătorul să recurgă la toate resursele limbii române, avînd în vedere îndeosebi două componente—graiul popular și neologismul:

> De la început mi-am dat seama că în *transpunerea* lui *Faust* trebuie să utilizez *toate resursele limbii noastre literare curente*. Două mari izvoare îmi stăteau la îndemînă: *graiul popular sublimat în grai literar*, și *neologismul*. Mi-am propus să fac uz în traducerea mea, după cerințe, atît de *expresia neaoșă, plastică, plină de iz și de atmosferă*—de origine populară, cît și de *neologismul* ce urcă treptele tuturor abstracțiunilor.
>
> (Blaga, 1972, p. 116)

Metodologia de traducere pe care o propune Blaga este, în mod clar, una exclusiv etnocentrică. Doar așa poate avea loc o anexare și asimilare în limba română a marilor opere. Cele două surse ale limbii preferate de Blaga (graiul popular și neologismul) sînt suspuse unei singure condiții—să facă parte din limba vorbită a vremii:

> Condiția ce, la rîndul meu, o puneam acestor două isvoare de limbă, erau ca vocabulele ce mi le ofereau să fie *de uz obștesc, de uz obștesc cel puțin în vorbirea intelectuală de toate zilele*. Călăuzit de unele *criterii și norme*, ce aveau să mă pună la adăpost de varii neajunsuri și excese, am pornit la drum.
>
> (Blaga, 1972, p. 116)

Discuția metodologică continuă cu o pledoarie pentru utilizarea unui limbaj comprehensibil, de uz general, și evitarea regionalismelor în traducere:

> Străduințele mele nu mergeau atît spre vocabularul îmbelșugat, cît spre întrebuințarea nuanțată, neobișnuită uneori, a unui *vocabular de circulație generală printre români*. Ceea ce urmăream nu era cuvîntul pitoresc, rar, a cărui semnificație trebuie căutată în Dicționarul limbii, ci *îmbinarea nouă de cuvinte, cari umblă în toată obștea românească*. Foarte rar m-am abătut de la acest criteriu în traducerea lui *Faust*.
>
> (Blaga, 1972, p. 117)

Înțelegem, așadar, că traducătorul pledează pentru o limbă naturală, neforțată de noua politică lingvistică ce avea drept scop transformarea topicii, lexicului, structurii limbii, și, în cele din urmă, rusificarea.

Avînd în vedere complexitatea operei sursă, Blaga-traducătorul consideră că transpunerea în limba română ar avea de cîștigat de pe urma „virtuților luminoase ale neologismului" (Blaga, 1972, p. 117), reproșînd chiar traducătorilor anteriori faptul că au evitat neologismul, „introducînd un grai semănătorist în tălmăcirea unei opere de înaltă, supremă intelectualitate" (1972, p. 117–118). Totuși, continuă traducătorul, utilizarea neologismelor în traducerea lui *Faust* nu este lipsită de riscuri:

> Întrebuințarea neologismului în poezie deschide totuși o seamă de probleme. Rămîne un adevăr: pentru urechea noastră neologismul face în general o impresie „prozaică". Iată, deci, dilema. Pe de o parte în traducerea lui *Faust* întrebuințarea neologismului se impunea din motive ce țin de intelectualitatea superioară a acestei opere poetice, pe de altă parte neologismul mai impresionează încă „prozaic" urechea noastră.
>
> (Blaga, 1972, p. 118)

Pentru a ieși cu bine din „dilema neologică" (Blaga, 1972, p. 118), Blaga recurge din nou la filosofia sa etnocentrică asupra traducerii și propune o tehnică de compensare, prin care „neologismului salvator" i se adaugă un termen local (dar nu desuet, precum limbajul semănătorist invocat mai sus), cu scopul de a prezerva poeticitatea textului sursă:

> Formulez rezultatul experiențelor astfel: orice neologism de circulație curentă, oricît de „prozaic" ar părea, poate fi salvat pentru poezie dacă i se adaugă *un epitet compensator din graiul neaoș românesc*, sau dacă e combinat în general cu o expresie autohtonă, plastică, plină de sevă. Există desigur în orice limbă cuvinte poetice ca atare, poetice prin chiar corpul lor sonor și prin sarcinile de semnificație ce le poartă. Dar *poezia ia naștere nu numai din și prin cuvinte izolate; poezia ia ființă și prin cuvîntul combinat cu alt cuvînt*. Și aici se deschide o poartă largă neologismului. Firește că întrebuințarea *neologismului salvator* îmbinat cu *un cuvînt neaoș românesc* atîrnă în cele din urmă de *puterea creatoare de limbă a traducătorului sau a poetului*.
>
> (Blaga, 1972, p. 118)

Aplicarea acestei tehnici compensatorii, de îmbinare a neologismului cu un termen neaoș, autohton, ține de puterea creatoare a traducătorului, ceea ce înseamnă, desigur, că traducătorul este un creator. Viziunea etnocentrică asupra traducerii îmbrățișată de Blaga nu se oprește însă doar la conceperea unei metodologii bazate pe strategii de asimilare și anexare, ci implică, după cum se poate observa, și o filosofie asupra traducerii și traducătorului. Blaga este, astfel, nu doar traducător, ci și traductolog, aspect pe care îl vom dezvolta în secțiunea următoare.

În metatextul *Faust și problema traducerilor* regăsim exemple de localizare a unor cultureme din textul sursă realizată prin strategii de traducere etnocentrică. Este vorba despre „unele denumiri geografice sau despre termeni ținînd de mitologia populară germană" (Blaga, 1972, p. 121), adaptați la spațiul și mitologia românească:

> *Am ocolit în chip intenționat* denumiri și termeni de cîte ori textul a îngăduit aceasta. Astfel, bunăoară unde se vorbește despre anume locuri din munții Harz, despre Brocken sau Blocksberg. Despre peisajul în care are loc noaptea valpurgică, am recurs la termeni mai generali, cari circulă în geografia noastră păstorească, întrebuințînd denumiri ca „plaiu", „măgură", „Bătrîna", „Ciobanul, etc. Însuși Blocksbergul devine în traducerea mea simplu: „muntele nebun", denumire ce mi-a sugerat-o un epitet ce se dă Blocksbergului chiar în textul original. Pentru termeni de mitologie populară germană, *cu totul nelaloc într-o traducere românească*, am căutat denumiri corespunzătoare în mitologia noastră folclorică. Astfel am introdus în textul meu denumirea de „crasnic", care înseamnă corcitură de drac și femeie.
>
> (Blaga, 1972, p. 121–122)

Desigur, anumiți critici ai zilelor noastre vor considera această traducere etnocentrică ca fiind „infidelă" textului original; alți critici poate nici nu o vor socoti traducere, ci adaptare a textului sursă la realitățile spațiului țintă, deoarece este posibil ca cititorul să aibă impresia că acțiunea din *Faust* se petrece pe plaiurile mioritice. Totuși, alegerea unei atare strategii trebuie analizată cu raportare la contextul istoric al acelor ani: pe de o parte, traducerea etnocentrică este fundamentul pe care Blaga își construiește viziunea traductivă și, pe de altă parte, ea poate fi văzută și ca o tehnică a contestării, a rezistenței față de rigorile noii politici lingvistice de alienare a națiunii de ea însăși.

3. Lucian Blaga – traductolog *avant la lettre*

Dacă în metatextele sale Blaga-traducătorul trasează liniile directoare ale unei metodologii de traducere care să păstreze specificul neaoș al limbii române, el nu se limitează doar la cazul particular reprezentat de traducerea lui *Faust*, ci se face remarcat și ca ideolog al traducerii. Sean Cotter îi recunoaște de altfel poetului-traducător rolul major pe care l-a jucat în viața culturală a acelor ani: "Blaga is not only *the most visible translator* of this period; he is also *the most dedicated and profound thinker on translation and national culture*." [Blaga nu este doar *traducătorul cel mai vizibil* al acestei perioade, ci este de asemenea *gînditorul cel mai dedicat și profund al traducerii și culturii naționale*.] (Cotter, 2014, p. 24; traducerea noastră). Cel pe care publicul îl știa deja drept poet și filosof al culturii este și un filosof al traducerii.

Pentru a prezenta concepția lui Blaga asupra traducerii, vom începe prin a sublinia faptul că poetul nu a utilizat decît arareori în metatexte termenul „traducere" pentru a-și desemna munca: termenii preferați sînt „tălmăcire" și, respectiv, „a tălmăci", al căror semantism se apropie mai mult de interpretare, de descifrare decît de traducere[19]. Blaga preferă acești termeni poate pentru că își asumă rolul modest atribuit traducătorului încă din vechime, dar, mai degrabă am spune noi, pentru că are o viziune proprie asupra traducerii: „tălmăcirea" devine, la Blaga, procesul de traducere/transpunere/interpretare sau rezultatul acestuia. Verbul „a tălmăci" este prezent și în propria creație. Spre exemplu, în poemul *Stihuitorul*, Blaga asociază efortul creator al poetului și travaliul traducerii, punînd astfel semnul egalității între cele două: poetul nu face decît să „tălmăcească", să „traducă" în limba română cîntecul propriei inimi[20]. Tălmăcire și act creator sînt, așadar, una și aceeași.

Pe lîngă strategiile de traducere etnocentrică, ideea traducerii ca tălmăcire este celălalt pilon pe care se fundamentează viziunea traductivă a lui Blaga, care vede în traducere o interpretare, o descifrare sau chiar o re-creare. Încă de la începutul articolului său *Faust și problema traducerilor*, Blaga ne vorbește despre „suferința transpunerii", cea care l-a îndemnat să-și expună concepția despre traducere:

> Despre un traducător, prin sufletul căruia a trecut pîrjolul lui *Faust*, se poate spune că are într-adevăr ceva de spus despre problema traducerii poeziei dintr-un grai într-altul, și în general despre

[19] Vezi *dexonline.ro*: *a tălmăci* (printre altele) – 'a traduce', 'a transpune', 'a interpreta', dar și 'a explica', 'a clarifica', 'a lămuri', 'a descifra'.

[20] Vezi Lucian Blaga, *Stihuitorul*, în Blaga (2010, p. 456).

> problema traducerilor, în condițiile concrete ale literaturii noastre. [...] Cine nu a încercat el însuși niciodată *suferința transpunerii* unei poezii dintr-o literatură străină în limba noastră, anevoie își va da seama cît de spinoasă și complexă este această problemă a traducerilor.
>
> (Blaga, 1972, p. 113)

Traducerea ca act creator, ce presupune un travaliu, o „suferință", a fost văzută istoricește vorbind ca o activitate neînsemnată, secundară, constată Blaga. În acest sens, acesta realizează o analiză diacronică a traducerii de poezie în spațiul românesc: astfel, consideră că „literatura noastră nu posedă decît prea puține traduceri de înalt nivel din literatura poetică universală" (Blaga, 1972, p. 113) deoarece, în perioada consolidării limbii române literare, poeți consacrați (precum Eminescu sau Alecsandri) s-au dedicat exclusiv creației originale, în timp ce „traducerile erau lăsate la periferia interesului sau, și mai rău, în grija diletanților, cari totdeauna și-au făcut loc cu coatele în această muncă, *ce atît de ușor îmbată cu iluzia creației*" (Blaga, 1972, p. 114). Remarcăm aici, încă o dată, concepția etnocentrică asupra traducerii (traducerile literare sînt parte a literaturii naționale!) și preocuparea lui Blaga pentru un standard de calitate în materie de traduceri.

Deplorînd situația precară a traducerilor literare în România, Blaga trece în revistă cîțiva traducători anteriori ai lui *Faust* (precum George Coșbuc sau Ștefan Octavian Iosif), care însă „nu ne-au dat *traducerea capodoperă*" (Blaga, p. 114). Prin comparație cu alte națiuni periferice, precum poporul maghiar, care se poate lăuda cu un „univers literar" și traduceri reușite, Blaga identifică în spațiul românesc o criză a traducerii literare la jumătatea secolului douăzeci: „Așa s-a ajuns la situația deplorabilă că « traducerea » a devenit la noi *o problemă* chiar și subt aspecte subt cari la alte popoare ea nu mai este" (Blaga, p. 114).

Traducerea este esențială, așadar, pentru consolidarea literaturii și limbii române, orice literatură fiind, printre altele, și o oglindă a literaturii universale:

> Să nu uităm însă că o literatură, care are deplina conștiință a misiunii sale, nu aspiră să devină doar un ansamblu de creații originale, oricît de impresionant ar fi prin proporțiile sale un atare ansamblu. Orice literatură trebuie să devină și *o oglindă a literaturii universale*.
>
> (Blaga, 1972, p. 114)

Între creatorul de opere și traducător nu pare să existe astfel vreo diferență.

La originea acestei crize a traducerii literare, consideră Blaga, stă și lipsa unei reflectări închegate asupra traducerii. Pentru a susține acest argument, el invocă traducerea Bibliei, fundamentală pentru constituirea literaturilor lumii:

> De altfel simpla împrejurare că cele mai multe literaturi europene moderne încep printr-o „traducere", prin *traducerea Bibliei*, ar trebui să fie, credem, un suficient motiv de apreciere mai justă a „traducerii" ca preocupare spirituală.
>
> (Blaga, 1972, p. 115)

Pe lîngă o prețuire a traducerii ca preocupare spirituală, la rezolvarea acestei crize ar putea contribui, susține Blaga, și o mai mare implicare a scriitorilor și poeților în munca de traducere, după modelul german (Goethe, George sau Rilke și-au consacrat eforturile și traducerii). În acest sens, Blaga salută implicarea recentă în proiectul de traducere a unor scriitori consacrați:

> Rezerva condamnabilă a scriitorilor români față de traducere a durat pînă mai acum cîțiva ani, cînd, datorită unor mai înalte inițiative, s-a produs *o îmbucurătoare cotitură* în această privință. Vom avea în curînd bune traduceri din clasicii lumii.
>
> (Blaga, 1972, p. 115)

După aceste considerații de ordin general asupra traducerii ca îndeletnicire intelectuală și criza traducerii literare în spațiul românesc, Blaga expune motivele pentru care a acceptat traducerea lui *Faust* (printre care afinitatea sa pentru limba și cultura germană), demersurile pregătitoare (consultarea traducerilor anterioare, care însă nu i-au fost de folos), precum și metodologia de traducere pe care am expus-o anterior.

În continuare, Blaga prezintă dificultățile de traducere pe care le-a presupus munca sa, printre care pluralitatea formelor poetice și suprapunerea particularităților stilistice. Aceste dificultăți păreau, la început, insurmontabile:

> Problemele ce mi s-au pus în legătură cu această traducere erau *de-o diversitate copleșitoare*. Dificultățile ce mă întîmpinau mi se păreau de multe ori *de netrecut*. Însăși *multitudinea formelor poetice*, ce-și dădeau întîlnire în această operă ca în arhitectura unei catedrale, la care s-ar fi lucrat sute de ani, cu schimburi de generații și cu *suprapuneri de stiluri*, era descurajantă de multe ori, dar și un aprig, biciuitor stimulent în vederea lucrării ce doream s-o duc la capăt.
>
> (Blaga, 1972, p. 116)

Blaga explică varietatea stilistică a operei lui Goethe, care include elemente preromantice, clasice sau neobaroce, prin faptul că autorul a dedicat o lungă perioadă conceperii operei: „Stilurile diferitelor vîrste goetheene se pot vedea în structura operei ca straturile geologice în scoarța pămîntului" (Blaga, 1972, p. 120). Blaga s-a străduit să confere traducerii un caracter stilistic unitar, care a rezultat din apariția unei „regiuni de interferență" între stilul autorului și stilul propriu. O astfel de regiune de interferență a celor două structuri stilistice presupune existența unui stil al traducătorului (care traducător, susține Blaga, ar trebui să fie la rîndul său poet). Este momentul în care poetul-traducător oferă o definiție a „traducerii poetice":

> *O traducere poetică* ia ființă *într-o zonă de interferență între structurile stilistice ale operei originale și structurile stilistice proprii poetului traducător*. Oricît ar încerca traducătorul să se depersonalizeze, *interferența de structuri* se produce în chip inevitabil.
>
> (Blaga, 1972, p. 119)

Prin „traducere poetică" înțelegem aici „traducere de poezie", dar și „traducere care păstrează poeticitatea textului sursă". O atare conceptualizare a traducerii de poezie din perspectivă stilistică demonstrează modernitatea gîndirii lui Blaga, care nu se limitează la a enumera dificultățile de traducere și la a oferi soluții, ci consideră că traducerea nu poate lua naștere decît prin suprapunerea stilului autorului și a stilului traducătorului. Interferența stilistică este, astfel, implicită în traducere. Pentru a-și susține punctul de vedere, Blaga demonstrează că este la curent cu teoriile cele mai recente existente în epocă:

> În critica literară europeană s-au făcut în deceniile din urmă studii din ce în ce mai concludente ce arată că *trăsăturile, înclinările, ticurile stilistice cele mai caracteristice ale unui poet pot fi studiate cu deosebire asupra traducerilor ce le face după opere scrise în alte limbi*. E firesc să fie așa, căci traducerile le poți compara cu originalele, cari sub atîtea aspecte au *un alt tipar stilistic*.
>
> (Blaga, 1972, p. 119)

Traducînd, poetul-traducător nu se depersonalizează, nu renunță la stilul propriu și nu devine oglindă a autorului, continuă Blaga. Conform viziunii sale etnocentrice, pecetea stilistică pe care traducătorul o imprimă textului tradus este involuntară:

> Spuneam privitor la limba în care am făcut traducerea că ea poartă desigur *pecetea limbii poetice a traducătorului*. N-am urmărit într-adins acest lucru. Din contră, ceea ce s-a făcut, s-a făcut împotriva oricărei intenții. N-am căutat, adică, să impun limbii tiparul meu. Intenția mea era *să mă depersonalizez pe cît putință* și *să asimilez pe Faust limbei literare românești în general*.
>
> (Blaga, 1972, p. 122)

Scopul unei atare traduceri ca rezultat al unei zone de interferență stilistică este, așadar, asimilarea operei sursă în literatura și cultura română. Problematica interferențelor stilistice în traducere se regăsește de altfel și în teoriile traductologice recente: spre exemplu, lucrarea lui Mathilde Vischer, *La traduction, du style vers la poétique : Philippe Jacottet et Fabio Pusterla en dialogue*, prezintă problematica interferențelor stilistice care apar atunci cînd un poet traduce un alt poet. Acest lucru nu face decît să confirme modernitatea gîndirii lui Blaga.

Tot în metatextul citat regăsim o definiție foarte modernă a traducerii poetice:

> *O traducere poetică* valabilă în sine și prin sine este, prin toate condițiile ei, obiective și subiective, *o „re-creare”*, iar nu *o transpunere literară dintr-o limbă în altă limbă. Marile traduceri* cari contează în diversele literaturi sînt *„echivalente poetice”*, nu simple *„traduceri”*. Nemții au pentru acest fel de traduceri termenul de *„Nachdichtung”* sau chiar de *„Umdichtung”*. Traducerea mea este o *„Nachdichtung”*.
>
> (Blaga, 1972, p. 119)

Este, poate, pasajul care rezumă întreaga viziune traductivă a lui Blaga: traducerea poetică reușită este o re-creare, un echivalent poetic al textului sursă, iar nu o simplă transpunere, un transport dintr-o limbă în alta. Blaga acordă traducerii poetice un loc aparte, plasînd-o mai aproape de adaptare (*Nachdichtung*) sau de transformarea poetică (*Umdichtung*). Recunoaște, astfel, că traducerea pe care o propune este o adaptare sau un „echivalent poetic” al operei *Faust* în limba română și nu ceea ce el numește „o traducere notarială”, și anume o traducere „corectă”, care respectă *stricto sensu* litera textului sursă, dar nu și spiritul său: „în activitatea mea de *tălmăcitor* al lui *Faust* m-am străduit să dau *un echivalent poetic*, iar nu *o traducere notarială*” (Blaga, p. 123) deoarece „*o condiție esențială a unei bune traduceri* este *să nu pară traducere*” (p. 121). La Blaga, traducerea este în ea însăși operă, este echivalentul originalului în limba și cultura țintă. Prin această viziune modernă asupra traducerii de poezie, Blaga este aproape de teoriile traductologice actuale, precum concepția lui Henri Meschonnic asupra „traducerii ca scriitură”, teoria lui Eugene Nida cu privire la „echivalența dinamică” sau teoria interpretativă a lui Marianne Lederer, care susține că orice transpunere a unui mesaj dintr-o limbă în alta este un act interpretativ. De asemenea, Blaga vorbește și despre „rezistența” poemului sursă la traducere mai ales din cauza semnificantului poetic: „*Poezia* este *o artă a cuvîntului* și, printre altele, deci, și *o funcție a corpului sonor care este cuvîntul*, de aceea opune poezia *rezistențe atît de incredibile* traducerii” (p. 124). Despre dubla rezistență, a limbii din care se traduce și, respectiv, a limbii către care se traduce, va vorbi mai tîrziu Paul Ricœur.

Spre finalul articolului, Blaga revine la definiția traducerii de poezie. Dacă poezia este considerată artă a cuvîntului, traducerea de poezie este, la rîndul său, o artă care se situează între interpretare și creație:

> *Poezia* a fost definită ca *artă a cuvîntului*. Niciodată *o traducere notarială a poeziei* nu e poezie. *Traducerea poeziei* este *o artă în sine și pentru sine*, și aceasta mai mult decît orice artă interpretativă. *Traducerea poeziei* este *o artă care se situează la drumul jumătate între artele interpretative și artele creatoare. Traducerea unei poezii sau este în sine și prin sine poezie, sau nu este nimic.*
>
> (Blaga, 1972, p. 123)

În mod interesant, retorica lui Blaga din acest pasaj se aseamănă izbitor cu retorica lui Henri Meschonnic, atunci cînd pledează pentru o hermeneutică a traducerii. Anticipînd, oarecum, teoria acestuia din urmă referitoare la actul traducerii ca scriitură, Blaga susține că traducerea de poezie este poezie la rîndu-i sau nu este nimic. Interpretarea poemului sursă și forța creatoare a poetului-traducător sînt cele două mijloace prin care poezia se lasă transpusă în limba țintă.

Continuînd analogia, dacă traducerea de poezie este re-creare prin interpretare, prin descifrare („tălmăcire”), adevăratul traducător devine creator cu drepturi depline, care rivalizează cu autorul însuși: „Nu-mi pot imagina un traducător de poezie care să nu-și iubească opera, întocmai ca o creație originală. Astfel, *traducătorul trebuie să se ia la întrecere cu originalul*” (Blaga, 1972, p. 124–125). Eventualul eșec

al traducătorului în această luptă nu este ignorat, dar o posibilă soluție pentru a preveni un atare eșec este utilizarea tehnicilor compensatorii, mai ales în cazul operelor de mari dimensiuni, cum este *Faust*:

> Experiența ce am făcut cu poeme mai mari și cu *Faust* mă îndrumă să cred că încercarea de a traduce opere poetice de proporții are desigur alte șanse. În efortul de traducere a unor opere poetice de dimensiuni mai mari se dă traducătorului o reală posibilitate de a se lua la întrecere cu originalul. Într-un poem mai amplu traducătorul poate găsi locuri unde, tocmai datorită limbii în care se traduce, insuccesele dintr-o parte se pot *compensa* cu reușite în altă parte.
>
> (Blaga, 1972, p. 121)

Compensarea ca tehnică de traducere este menită să atenueze inerentele pierderi ce rezultă uneori din incongruența limbilor și culturilor și permite poetului-traducător să-și manifeste forța creatoare, „măsurîndu-se", astfel, cu autorul: „Și, pentru *a salva* o poezie în traducere, e de multe ori suficientă *o singură biruință a traducătorului asupra autorului*" (Blaga, 1972, p. 124). Sean Cotter merge dincolo de sensul metaforic al acestei lupte, plasînd-o într-un cadru politic și ideologic mai larg:

> Rather than provide a poem to shape the language that shapes the culture, Blaga provides a translation to do so. A translation, however, will not shape the culture in the same way. It will not suggest that a culture coalesce around the image of autochthonous genius; rather, it suggests that a culture embrace the influence of foreign culture as a source of transformative energy. [Mai degrabă decît să ofere un poem care să modeleze limba care modelează, la rîndu-i, cultura, Blaga oferă o traducere care face acest lucru. Totuși, o traducere nu va modela cultura în același fel. Aceasta nu va sugera culturii să se coaguleze în jurul geniului autohton; mai degrabă, traducerea va îndemna cultura autohtonă să îmbrățișeze cultura străină ca sursă a unei energii transformatoare.]
>
> (Cotter, 2014, p. 83; traducerea noastră)

O traducere care modelează cultura este, după cum am arătat, rezultatul unei strategii etnocentrice și al unei viziuni asupra traducerii ca act artistic interpretativ, ca re-creare. Prin înaltul nivel de conceptualizare, Blaga este, poate, unul dintre primii traductologi din spațiul românesc.

4. Concluzii. Există o tradiție în traductologia românească?

Întrebarea de la care a pornit demersul nostru vizează existența sau inexistența unei tradiții în traductologia românească. Desigur, nu avem ambiția de a oferi un răspuns final. Ne-am propus însă să atragem atenția asupra unui element pe care îl considerăm important: existența metatextelor traducătorilor care pot evidenția prezența unei ideologii despre traducere și pot anticipa chiar anumite direcții existente în traductologia actuală. Este și cazul metatextelor lui Blaga, prin care acesta își dezvăluie preferința pentru traducerea etnocentrică și concepția despre traducerea poetică, pe care o vede ca o interpretare și re-creare. Considerăm că aceste metatexte nu au făcut îndeajuns obiectul analizei traductologilor actuali, poate și pentru că "in particular in Blaga's case, the publication of works that had been censored during that decade overshadowed the importance of his uncensored translations." [... în special în cazul lui Blaga, publicarea operelor sale care fuseseră cenzurate în acel deceniu a umbrit importanța traducerilor sale necenzurate.] (Cotter, 2014, p. 6; traducerea noastră). Însă tocmai analiza unor atare texte se poate dovedi revelatorie nu doar pentru a constata existența unei concepții asupra traducerii, ci și pentru a identifica mecanismele prin care traducerea, prin strategiile folosite, devine act de revoltă în fața unui regim bazat pe alienare. Orice traducător pe deplin conștient de importanța muncii sale este, considerăm noi, și posesorul unei viziuni despre traducere, este traductolog în germene.

Desigur, nu putem vorbi despre existența unei științe a traducerii în România anilor 50, atunci cînd traductologia se afla încă, la nivel universal, sub imperiul lingvisticii, iar discuțiile pur teoretice vizau teme

precum posibilitatea/imposibilitatea sau fidelitatea/infidelitatea traducerii. Totuși, o reflectare asupra traducerii a existat încă din vremurile antice, cu mult înainte de afirmarea traductologiei ca știință, dacă este să-i amintim doar pe Cicero, Horațiu, Sfîntul Ieronim, Sfîntul Augustin, etc. În spațiul românesc, consideră Hélène Lenz, întîlnim un prim traductolog în germene în persoana lui Nicolae Milescu (Spătarul):

> La întrebarea retorică pusă de Georgiana Lungu Badea în lucrarea sa din 2013, *Idei și metaidei românești*, „există o traductologie românească?", considerăm că se poate răspunde afirmativ trimițînd la Nicolae Milescu [...]. Opera și personalitatea lui Milescu [...] constituie fără îndoială prima etapă a unei reflecții și a unei practici traductologice românești.
>
> (Lenz, 2017, p. 132)

În această linie se înscrie și reflectarea lui Blaga asupra traducerii literare. După cum arată Magda Jeanrenaud, această reflectare nu este singulară în epocă:

> Tradiția românească în privința traducerii pare astfel a se dezvolta în cadrul unei tematici recurente de tipul „Cum l-am tradus pe..." (aluzie la Blaga, 1957), „tălmăcindu-l pe..." (Porumbacu, 1951) și „arta de a traduce" (începînd cu Vianu, 1956, sau Cassian, 1981). Că reflecția asupra traducerii era văzută ca făcînd parte din literatura comparată, estetică sau istoria literaturii nu are a ne mira într-un moment în care nici formula *Translation Studies*, nici cea franceză, *traductologie*, nu fuseseră încă inventate.
>
> (Jeanrenaud, 2015, p. 5)

În ceea ce privește traductologia românească actuală, atît Magda Jeanrenaud, cît și Georgiana Lungu-Badea sînt de acord cu faptul că aceasta a urmat tendința europocentrică și a adoptat teoriile din spațiul vestic european sau nord-american[21]. Prima autoare deplînge chiar o tendință europocentristă prea evidentă și lipsa unei reflecții vizibile asupra traducerii din perspectiva limbilor periferice:

> Conceptul globalizant al „europocentrismului" mi se pare că ar fi meritat să fie, la rîndul său, supus unei minuțioase și îndelungate demontări, care să-i redea bogăția și varietatea: dacă în interiorul cîmpului cultural european rețelele de influență și cîmpurile de putere simbolice se structurează în jurul culturilor „mari", difuzate de limbile „centrale", atunci ar trebui examinate și reacțiile vizavi de traducere și gîndirea asupra acesteia a culturilor „mici", vehiculate de limbile „periferice".
>
> (Jeanrenaud, 2015, p. 2)

Există, așadar, o dihotomie *centru vs periferie* în traducere, dar există de asemenea, se pare, o dihotomie analogă în traductologie. Acest decalaj în materie de vizibilitate între traductologia „centrală" și cea „periferică", care este, și de data aceasta, rezultatul unui raport inegal de forțe, poate fi redus prin identificarea unui specific local, prin analiza tendințelor traductologice existente într-o epocă dată uitării (perioada comunistă în România) și, inclusiv, prin examinarea atentă a metatextelor vremii. Idee pe care am regăsit-o și la Magda Jeanrenaud:

[21] "As a result of our own examination, we must note that Romanian translation studies, as part of Central European translation studies, are less based on linguistic and translation reflections articulated within the national area, and more centered on foreign, Western translation theories." [Ca rezultat al analizei noastre, subliniem faptul că traductologia românească, parte a traductologiei central-europene, se bazează mai puțin pe reflecțiile de ordin lingvistic și traductologic formulate în spațiul național și au în vedere mai degrabă teoriile traductologice străine, occidentale.] (Lungu-Badea, 2017, p. 16; traducerea noastră).

> [...] cred că tocmai acel interes pentru o „practico-teorie” făcea parte din specificul traductologiei românești, ca și dezbaterea obsesivă despre fidelitate-libertate în contextul perioadei de dinainte de 1990 și că ele s-au pierdut sub presiunea „centrului” sau a „centrelor”, de unde au venit alte tematici, față de care cercetătorii au dorit/trebuit să se poziționeze.
>
> (Jeanrenaud, 2015, p. 12)

Prin urmare, dacă traducerea este un produs social supus rigorilor timpului său, și teoriile traducerii sînt rezultatul circumstanțial al unor tensiuni manifestate între centru/centre și periferie/periferii. În acest context, a privi lucrurile din perspectiva unui spațiu periferic se poate dovedi revelator.

Bibliografie

Bălu, I. (1999). *Viața lui Lucian Blaga*, vol. 4, Fundația Culturală Libra, București.

Berman, A. (1995). *Pour une critique des traductions: John Donne*, Gallimard, Paris.

Blaga, L. (1957a). *Cum l-am tradus pe Faust*, în „Steaua”, **8**.

Blaga, L. (1957b). *În loc de prefață*, în *Din lirica universală. Tălmăciri de Lucian Blaga*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București.

Blaga, L. (1972). *Faust și problema traducerilor*, în *Isvoade: eseuri, conferințe și articole*, ediție coordonată de Dorli Blaga și Petre Nicolau, prefață de George Gană, Minerva, București.

Blaga, L. (1977). *Elanul insulei*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.

Blaga, L. (2010). *Opera poetică*, Humanitas, București.

Cenușă, M. (1989). *Lucian Blaga. Corespondență*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.

Cercel, L. (2017). *Sean Cotter, Literary Translation and the Idea of a Minor Romania – a review*, în „Finnish Journal for Romanian Studies”, **3**, p. 75–80.

Cotter, S. (2008). *The Soviet Translation: Romanian Literary Translators after World War Two*, în „Meta: Journal des traducteurs”, **53** (4), p. 841–859, Crossref.

Cotter, S. (2014). *Literary Translation and the Idea of a Minor Romania*, University of Rochester Press, Rochester.

Iordan, I. (1949). *Influențe rusești asupra limbii române*, Analele Academiei Republicii Populare Române, Editura Republicii Populare Române, București.

Jeanrenaud, M. (2015). *Câteva reflecții cu privire la starea traductologiei românești*, în „Diacronia”, **2**, 17 iul., art. A20, Crossref.

Lenz, H. (2017). *Despre o traducere în franceză a* ***Jurnalului de călătorie în China*** *al lui Nicolae Milescu (Spătarul)*, în Lungu-Badea, G. & Obrocea, N. (coord.), *Studii de traductologie românească*, I. *Discurs traductiv, discurs metatraductiv*, Editura Universității de Vest, Timișoara, p. 115–133.

Lungu-Badea, G. (2017). *Translation Studies in Romania. Their synchronic and deferred relations with European translation studies. A few directions of research*, în Schippel, L. & Zwischenberger, C. (eds), *Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation Studies*, Berlin, Frank & Timme.

Montesquieu (1956). *Lettres persanes*, Garnier, Paris.

Peeters, J. (1999). *La médiation de l'étranger. Une sociologie de la traduction*, Artois Presses Université, colecția „Traductologie”, Arras.

Poncet, J. (1996). *Oser traduire Blaga*, în *Les marches insoupçonnées*, volum ce reunește lucrările colocviilor internaționale Lucian Blaga din perioada mai 1995–mai 1996 organizate de Centrul Cultural român din Paris, supliment al „Cahiers Bleus”, colecția „Les colloques internationaux Lucian Blaga”, Troyes.

Ricœur, P. (2004). *Sur la traduction*, Bayard, Paris.

Sapiro, G. (2012). *Editorial policy and translation*, în *Handbook of Translation Studies*, volum editat de Gambier & van Doorslaer, vol. 3, John Benjamins, Amsterdam, Crossref.

Schippel, L. & Zwischenberger, C. (2017). *Going East: Discovering New and Alternative Traditions in Translation Studies*, Berlin, Frank & Timme.

Vatamaniuc, D. (1977). *Lucian Blaga. Bibliografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: a History of Translation*, Routlege, London/New York, Crossref.

Vianu, T. (1956). *Literatură universală și literatură națională*, Editura de stat pentru literatură și artă, București.

Vischer, M. (2009). *La traduction, du style vers la poétique : Philippe Jaccottet et Fabio Pusterla en dialogue*, Éditions Kimé, Paris.